

Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerin Morfolojik ve Semantik Serüveni

Doğan ÖZLÜK*

Öz

Dil, kültürel değerlerin aktarılmasında temel bir araçtır ve siyasal-toplumsal dinamiklerle sürekli bir etkileşim içerisinde. Türklerin İslam medeniyetine girişiyle birlikte Arapça ve Farsça, Türkçe üzerinde yoğun bir etki yaratmıştır. Bu tarihten sonra Türkçe ve Farsça, aynı coğrafyayı paylaşmaları, siyasi, edebi ve kültürel ilişkileri nedeniyle birbirlerini derinlemesine etkilemiştir. Farsça, özellikle edebiyat ve sanat dili olarak öne çıkmış ve Türkçeyle bu açıdan çok yönlü bir etkileşime girmiştir. Bu araştırmanın amacı Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli ön ek, son ek ve ek görevi gören dil unsurlarının biçim bilimsel ve semantik serüvenini incelemektir. Araştırmada, -hâne, -zâr, -dâr, -bâz, bî-, nâ- gibi işlek eklerin Türkçedeki kullanım sıklıkları, Türkçe kökenli kelimelerle kurdukları melez yapılar (birleşik kelimeler) ve zaman içinde uğradıkları ses değişimleri ele alınmıştır. Ayrıca, Farsçada belirli bir anlama sahip olan bu yapıların Türkçeye geçtikten sonra uğradığı anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam farklılaşması gibi semantik değişimler analiz edilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılarak temel sözlükler ve konuyla ilgili akademik literatür taranarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda Farsça kökenli eklerin Türkçenin ses ve şekil bilgisi kuralları çerçevesinde Türkçeleştiği, semantik dönüşümlerine uğradığı, hatta bazı durumlarda Farsçadaki işlevlerinden farklılaşarak Türkçeye özgü yeni anlamlar kazandığı ve böylece Türkçenin zenginleşmesinde kritik rol oynadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Farsça, Farsça Ekler, Morfolojik Değişim, Semantik Değişim.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, doganozluk@yahoo.com Muş, Türkiye. ORCID: 0000-0001-8607-2424

The Morphological and Semantic Journey of Persian-Origin Suffixes in Turkish

Doğan ÖZLÜK*

Abstract

Language is a fundamental tool for transmitting cultural values and constantly interacts with socio-political dynamics. With the Turks' entry into Islamic civilization, Arabic and Persian profoundly impacted Turkish. Subsequently, sharing the same geography, Turkish and Persian deeply influenced each other through political, literary, and cultural relations. Persian particularly stood out as the language of literature and art, engaging in a multifaceted interaction with Turkish. This study aims to examine the morphological and semantic journey of Persian-origin prefixes, suffixes, and affixes in Turkish. The research explores the usage frequencies of active affixes like *-hâne*, *-zâr*, *-dâr*, *-bâz*, *bî-*, *nâ-*, the hybrid structures they formed with Turkish words, and their sound changes over time. Furthermore, it analyzes semantic changes—such as meaning narrowing, broadening, and differentiation—that these structures underwent after entering Turkish. The study utilized document analysis, a qualitative method, reviewing foundational dictionaries and relevant academic literature. Results reveal that Persian-origin affixes were Turkified within Turkish phonological and morphological rules, underwent semantic transformations, and sometimes acquired new Turkish-specific meanings differing from their Persian functions, thus playing a critical role in enriching Turkish.

Keywords: Turkish, Persian, Persian Suffixes, Morphological Change, Semantic Change.

* Assist. Prof. Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, doganozluk@yahoo.com Muş, Türkiye.
ORCID:0000-0001-8607-2424

1. Giriş

Dillerin etkileşimi ve değişimi olgusu, dil bilimsel çalışmaların merkezinde yer alan dinamik bir süreçtir. Zira diller tıpkı biyolojik bir organizma gibi doğar, gelişir, başka kültürlerle etkileşime girerek değişir ve kendisini yeniler. Bunun yanında dil sadece sembollerden oluşan donuk bir yapı değil, içinden çıktığı milletin kültürel birikimini asırlar ötesine taşıyan sosyal bir sistemdir. Bu açıdan diller, barındırdığı çoklu yapısıyla insanlar için bir iletişim unsuru olmanın ötesinde anlam kazanırlar (Erdem, 2013, s. 93). Aynı zaman bireysel ve toplumsal çerçevede coğrafi, kültürel, sanatsal vb. pek çok ilgi ile zengin bir çağrışım dünyasına sahiptirler. Kavramsal olarak dillerin ihtiva ettiği söz konusu zenginlik ve ilişkilene durumu, aynı zamanda onların birçok alanda değerlendirilmesine imkân sunar (Abbas ve Mehmet, 2021, s. 352).

Dünya üzerinde tarih boyunca farklı milletler ve toplumların varlığıyla birlikte farklı diller ve kültürler söz konusu olmuştur. Bunların temasıyla da diller, bir etkileşim ve değişim yaşamışlardır (Aksan, 2020, s. 29-30). Diller, canlılık özelliği çerçevesinde doğal olarak bir değişim ve dönüşüm geçirirler. Bu değişimin diğer diller ile yaşanan etkileşimler neticesinde vuku bulduğu bilinmektedir. Bu anlamda yapısal değişimlerden kelime alışverişine dek uzanan çeşitli etkileşim durumlarından bahsedilebilir. Nitekim tarih boyunca statik kalmış ve değişime uğramamış herhangi bir dilden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla değişimin ve etkileşimin dillerin doğasından kaynaklı önemli bir özellik olduğu kabul edilir. Söz konusu etkileşimin bazen tek yönlü bazen de çok yönlü olarak cereyan ettiği söylenebilir (Bankır, 2023, s. 68). Fakat tarihi perspektifte baskın kültürel yapının, etrafındaki dilleri etkileme potansiyelinin daha fazla olduğu söylenebilir (Johanson, 2002/2018, s. 26).

Bu meyanda kimi zaman *verici dil* ile *alıcı dil* arasındaki etkileşim asimetrik boyutta olabilmektedir. Söz gelimi bir dilin siyasi, ekonomik, dini veya kültürel açılardan baskın olması, o dilden çevresindeki dillere kelime, ek ve hatta söz dizimsel yapılar aktarılmasına zemin hazırlar. Diller de doğaları gereği statik yapılar olmadıkları için kendi iç dinamikleri (ses olayları, ünsüz uyumları, yapısal kurallar vb.) ile dış dinamiklerin (farklı dillerle kültürel ve coğrafi temasların) birleşimi neticesinde tarihsel lehçelerini ve şivelerini oluştururlar. Dillerdeki değişimin mahiyeti ve derecesi de söz konusu dilin tarihsel seyir içindeki konumunu ve etkileşim durumunu be-

lirler. Nitekim bütün dillerin çeşitli etmenlere bağlı olarak bir tarihinden ve bu doğrultuda değişim gösteren, ayrışan ve şekillenen çeşitli kollarından söz edilir (Berbercan, 2014, s. 767). Ana dilden uzaklaşarak farklı kollara ayrılma, coğrafi yönelimlerle nitelenecek adlandırmalar, lehçe ve şive gibi unsurlara bağlı olarak yaşanan değişim ve dönüşümler, söz konusu bağlam içinde anlaşılabilir hususlardır (Korkmaz, 2003a, s. 11-12).

Bununla birlikte çok uzaklara gitmeden günlük hayatta da dillerin değişim ve etkileşim durumunu müşahade etmek mümkündür. Bu meydana gelişen teknoloji, ortaklaşan yönler, çoklu ortamlar ve etkileşimin boyut kazanması gibi hususlara bağlı olarak bütün dillerde hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı bir gerçektir (Durmuş, 2004, s. 4). Şüphesiz tarihsel olarak değişim ve etkileşimin yoğun olarak seyrettiği çeşitli zamanlar olmuştur. Bugün eğer teknoloji ve çoklu etkileşim unsurları ön plana çıkarılıyorsa tarihte de coğrafi, kültürel, dini vb. etmenlere bağlı olarak büyük olay ve değişimlerle dilsel değişim ve etkileşimlerden bahsedilebilir. Örneğin; Türklerin yaşadığı göçler, siyasi olaylar ve dini tercihlerin farklı kültür ve dillerle olan etkileşimlerinde belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir (Korkmaz, 2003b, s. 121). Dolayısıyla bugün teknolojinin internet ve medya gibi iletişim araçları üzerinden sağladığı hızlı dilsel dönüşümün tarihte göçler, din değiştirme ve imparatorlukların kurulması gibi devasa olaylar aracılığıyla gerçekleştiği söylenebilir. Bu durum yukarıda sözü edilen dış dinamiğin en güçlü kanıtlarındandır. İşte bu durum dilin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak yaşanan değişim ve etkileşimin yanında bir de farklı dillerin varlığına bağlı olarak dış dinamiklerden söz edilmesine olanak sunmaktadır (Bankır, 2023, s. 73). Diller, barındırdığı çoklu yapıyla insanlar için bir iletişim unsuru olmanın ötesinde anlam kazanırlar. Bireysel ve toplumsal çerçevede coğrafi, kültürel, sanatsal vb. pek çok ilgi ile zengin bir çağrışım dünyasına sahiptirler. Kavramsal olarak ihtiva ettiği söz konusu zenginlik ve ilişkilenme durumu aynı zamanda onun birçok alanda değerlendirilmesine imkân sunar.

Türkçe, tarihsel gelişimi boyunca farklı coğrafyalarda ve kültür havzalarında çeşitli dillerle yoğun bir etkileşim içerisine girmiştir. Bu etkileşimler neticesinde dilin söz varlığında ve gramer yapısında önemli değişimler meydana gelmiştir. Özellikle Türklerin İslam medeniyeti dairesine girmesiyle birlikte Türkçe ile Arapça ve Farsça arasında muazzam bir etkileşim sahası yaratmıştır ve aralarındaki münasebetler basit bir sözcük alışverişi-

nin çok ötesine geçerek dilin iç yapısını etkileyen derin bir boyuta ulaşmıştır (Korkmaz, 2003b, s. 121). Bu dönemden sonra Arapça, din, bilim dili hukuk dili olarak; Farsça ise sanat, edebiyat ve devlet dili olarak Türkçeyi yüzyıllar boyunca beslemiştir. Bu süreç Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde zirveye ulaşarak Tanzimat'a kadar etkisini sürdürmüştür (Yıldız, 1999, s. 322).

Farsça ile olan bu köklü ilişki, Türkçeye yalnızca kelime düzeyinde değil; ekler, tamlamalar ve cümle yapısı düzeyinde de çeşitli dil unsurları kazandırmıştır. Söz gelimi Arapça ve Fransızcadan sonra Türkiye Türkçesine en fazla ödünç kelime 1300'ü aşkın sözcükle Farsçaya aittir. Farsçadan ödünç alınan bu sözcüklerden türetilen kelime, deyim ve atasözlerinin dâhil edilmesiyle birlikte ise Türkiye Türkçesindeki Farsça söz varlığı 6000'i aşmaktadır. Üstelik Farsça, Hint-Avrupa dil ailesine mensup bükümlü bir dil olmasına rağmen sondan eklemeli bir dil olan Türkçeye dilin yapısına uyum sağlayan birçok gramer unsuru vermiştir (Karini, 2014, s. 835; Kam-yab, 2023, s. 217). Bu bağlamda Türkçe gramerin oluşumunda etkili olan Farsça unsurlar arasında ön ekler, son ekler, isimler, sıfatlar ve tamlamalar da yer almaktadır.

Yapısal açıdan Türkçe, sondan eklemeli ve Ural-Altay dil ailesine mensup bir dil iken Farsça, Hint-Avrupa dil ailesinin Asya koluna mensup bükümlü bir dildir (Esen, 2020, s. 2; Eker, 2009, s. 376). Yukarıda da ifade edildiği üzere aradaki yapısal farklılığa rağmen bu iki dil arasındaki uzun süreli temas, Farsça kökenli morfolojik unsurların Türkçenin türetme sistemine uyum göstererek dâhil olmasını sağlamıştır. Böylece Farsçadan alınan kelimelerin bir kısmı Türkçenin ses ve şekil yapısına uydurularak Türkçeleştirilmiştir (Korkmaz, 2003b, s. 122). Bu durum, Farsçadan ödünç alınan dil unsurlarının kaynak dildeki işleviyle sınırla kalmadan hedef dil olan Türkçenin ses ve şekil yapısına göre yeniden işlendiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın konusu olan Farsça kökenli eklerin ve ek işlevi gören unsurların Türkçedeki serüvenine gelince, bunlar sadece biçimsel bir uyumla sınırlı kalmamış, aynı zamanda derin anlamsal dönüşümlere de sahne olmuştur. Şöyle ki, Farsçadan alıntılanan ekler ve ek işlevi gören kelimeler, Türkçenin anlam evreninde *Türkçeleşme* sürecine girerek ses, yapı ve anlam bakımından değişime uğramıştır (Korkmaz, 2003b, s. 122). Söz gelimi Farsçadan alınan söz varlığı veya dil unsurlarının bir kısmı Türkçede anlam daralmasına uğrayarak kaynak dildeki çoklu anlamlarını yitirmiş, bir kısmı

anlam genişlemesi yoluyla yeni kavramları karşılar hale gelmiş, bir kısmı ise kaynak dilde hiç bulunmayan tamamen yeni anlamlar kazanmıştır (Özlük, 2024, s. 72-73; Ghasemi, 1997, s. 45). Ayrıca, Farsça kökenli kelime ve eklerin Türkçenin ünlü uyumu gibi fonetik kurallarına uydurulması sırasında uzun ünlülerin kısılması veya ünsüz değişimleri gibi ses olayları yaşanmış, bu da kelimelerin hedef dilde kalıcılışmasına katkı sağlamıştır (Özkan, 2022, s. 17; Zülfikar, 1996, s. 1093).

Bu araştırma, Türkiye Türkçesinde varlığını sürdüren Farsça kökenli eklerin ve ek işlevi gören kelimelerin morfolojik yapılarını, ses değişimlerini ve anlamsal dönüşümlerini bütüncül bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Farsça kökenli dilsel öğelerin Türkçenin türetme gücüyle birleşerek oluşturduğu birleşik yapılar ve kazandığı yeni işlevler, diller arası etkileşimin yaratıcı boyutunu ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla günlük hayattan sanat ve edebiyat alanına kadar iki dil arasındaki etkileşimin yoğun bir şekilde varlık bulduğunu söylemek mümkündür.

2. Problem Durumu

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesini dilbilimsel düzlemde *dil etkileşimi*, *ekleşme* ve *semantik değişim* olguları oluşturmaktadır. Dil etkileşimi, tarihsel ve kültürel bağlamda bir arada bulunan dillerin birbirlerine yapı ve sözcük kodları aktarması sürecidir (Johanson, 2002/2018, s. 26). Diller arası etkileşim çalışmalarında biçim-anlam bütünleşmesi, alıcı dilin, verici dilden ödünç aldığı dilsel unsurları pasif birer sözcük yığını olarak almak yerine onları kendi biçim bilimsel yapısına ve anlam dünyasına uygun olarak yeniden inşa etmesi sürecini ifade eder. Ekleşme ise dil bilimsel düzlemde bağımsız bir sözcüğün tarihsel süreç içerisinde bağımsızlığını ve temel sözlük anlamını yitirerek eklendiği sözcükle kaynaşması ve yeni kavramlar türeten bir yapıım ekine veya başka bir gramer işlevi gören çekim ekine dönüşmesi sürecidir. Örneğin, müstakil birer anlamlı sözcük olan *hâne* veya *zâde* gibi isimlerin Türkçenin sınırları içerisine girdikten sonra bağımsız anlamlarını yitirerek birleşik kelimeler kuran işlevsel birer yapıım ekine dönüşmesi gibi. Semantik değişim kavramı da bir dilden diğerine aktarılan dilsel birimin kök dildeki anlam boyutunu değiştirerek hedef dilde *anlam daralması*, *anlam genişlemesi* veya tamamen farklılaşarak *yeni*

anlamlar kazanması süreçlerini kapsar (Ghasemi, 1997, s. 45). Dolayısıyla Farsça kökenli eklerin Türkiye Türkçesinde yalnızca basit biçimde yapısal olarak eklemelenmediği, aynı zamanda anlamsal bir yeniden inşaya tabi tutulduğu olgusu bu çalışmanın teorik temelini oluşturmaktadır.

Diller arası etkileşim araştırmalarında genellikle sözcük düzeyindeki alın- tılar üzerinde durulurken eklerin aktarımı ve bu unsurların hedef dilde ge- çirdikleri anlamsal evrim görece daha az incelenen, karmaşık bir problem alanıdır. Türkçe, sonndan eklemeli bir dil yapısına sahip olması hasebiyle yabancı unsurlarını kendi gramer kurallarına uydurma eğilimindedir. Bu çerçevede Hint-Avrupa dil ailesine mensup, bükümlü ve önden ekleme- li bir dil olan Farsçadan *bî-*, *nâ-*, *ber-* gibi ön ekler ile *-kâr*, *-dâr*, *-hâne* gibi son ekleri ödünç almış ve bunları kendi türetme sistemine dâhil et- miştir (Esen, 2020, s. 2). Yapılan araştırmalar Farsça kökenli eklerin ve ekleşmiş kelimelerin Türkçedeki yapısal ve anlamsal dönüşüm süreçleri- nin (daralma, genişleme, farklılaşma) basit bir ödünçlemeden ziyade köklü bir *Türkçeleştirme* mekanizmasına işaret etmektedir (Korkmaz, 2003b, s. 122). Bu nedenle Türkiye Türkçesinde kullanılan Farsça kökenli eklerin, kaynak dildeki asli işlevlerinden ne ölçüde uzaklaştığı, Türkçede hangi yeni kavram alanlarını karşıladığı, dilin biçim ve anlam yapısına nasıl en- tegre olduğu hususu, bütüncül bir biçimde analiz edilmesi gereken temel bir araştırma problemi olarak ortada durmaktadır. Bu bağlamda bu araştı- rma Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli eklerin morfolojik ve semantik serüveninin gözler önüne serilmesi ile iki dil arasındaki güçlü ilişkinin an- laşılması hedeflenmiştir. Bu durum, etkileşimin kapsamı hakkında bizlere bir fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir.

3. Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma kapsamında doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın veri setini oluşturmak amacıyla Türkiye Türk- çesi ile Farsça arasındaki dilsel etkileşimi konu alan temel kaynak eserler, etimolojik sözlükler ve akademik çalışmalar taranmıştır. Elde edilen veri- ler ışığında Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli ön ekler, son ekler ve ek işlevi gören unsurlar sistematik olarak derlenmiş; ardından morfolojik ve semantik uyum, dönüşüm ve gelişim süreçleri analiz edilmiştir. Söz konu- su dil unsurlarının köken bilgileri ve anlam değişimleri incelenirken Türk

Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlük ve İlhan Ayverdi'nin Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve alana dair yapılmış filolojik çalışmalar temel referans olarak kabul edilmiştir. Araştırmada söz konusu ilişkiyi gözler önüne sermek adına çeşitli tablolardan yararlanılmıştır. İlgili örnekler, çeşitli başlıklar altında sunulurken betimleyici bir yaklaşım sergilenmiştir.

4. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Ekler

Türkçenin Farsça ile olan ilişkisi, İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlere kadar uzanmakla birlikte asıl yoğun etkileşim Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte Farsçadan sadece kelime değil, dilin gramerini oluşturan ekler, edatlar ve gramer kuralları da alınmıştır (Durmuş, 2004, s. 10). Türkçe, yapısal olarak ön ek kullanmayan bir dil olmasına rağmen Farsça ile olan ilişkiler neticesinde Farsçadaki *bî-*, *nâ-*, *ber-*, *hem-* gibi ön ekler Türkçede işlevlik kazanmıştır (Yazıcı, 2001, s. 22-23). Söz konusu ön eklerin günümüz Türkçesindeki üretkenlik düzeyleri değerlendirildiğinde bu unsurların dildeki sadeleşme hareketlerine rağmen Türkçenin türetme gücünü artıran öğeler olarak varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Özellikle *bî-* ve *nâ-* gibi olumsuzluk ön ekler, yalnızca Farsça kökenli kelimelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Türkçenin yanı sıra Doğu ve Batı kökenli kelimelere de eklenerek melez yapılar da kurarak günümüz söz varlığında yaşayan işlevsel birer unsur olduklarını kanıtlamışlardır (Dûnûş, 2008, s. 47, 126, 129; Dursunoğlu, 2009, s. 133; Özlük, 2024, s. 56-57). Aynı şekilde *-âne*, *-kâr*, *-dâr*, *-gâh*, *-keş*, *-zede*, gibi çok sayıda Farsça son ek Türkçenin sözcük türetme sistemine uyum sağlamış ve yaygın olarak kullanılmıştır. Hatta Farsçada müstakil birer kelime olan ancak Türkçede ekleşerek yapım eki görevi üstlenen *-hane* (ev), *-name* (mektup, yazı) gibi yapılar da mevcuttur (Özlük, 2024, s. 57). Türkiye Türkçesinde kullanılan Farsça kökenli ekler ile ek işlevi gören sözcükler, ön ekler ve son ekler olmak üzere iki ana grupta incelenebilir. Aşağıdaki Tablo 1 ve Tablo 2'de Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli eklerin türü, Türkçe ve Farsça yazılışları, Türkçedeki işlevleri, anlamları ve bazılarının Türkçede karşılanma biçimlerine örneklerle yer verilmiştir:

Tablo 1*Türkiye Türkçesinde Kullanılan Başlıca Farsça Kökenli Ön Ekler*

Türkçe Yazılışı	Farsça Yazılışı	Türkçedeki İşlevi	Örnekler	Türkçede Nasıl Karşılandığı
bî- / bi-	بی	Olumsuzluk ön ekidir. -sız, -siz anlamı katarak sıfat veya birleşik sıfat türetir. Bazen <i>yoksunluk</i> anlamı katar.	bihaber (habersiz), biçare (çaresiz), bitaraf (tarafsız), bîümid (ümitsiz)	Türkçede -sız / -siz eki ile karşılanmaktadır.
nâ- / na-	نا	Olumsuzluk ön ekidir ve anlam bakımından bî- ekiyle benzerdir, ancak genellikle sıfatlara ve fiilden türemiş kelimelerin başına gelir. Eklendiği sözcüğe -sız, <i>olmayan</i> , <i>değil</i> anlamı katar.	namert, nahoş, namüsait, nâmahdûd (hudutsuz), nâmütenahi (sonsuz), nâçar (çaresiz), nahak (haksız),	Türkçede çoğunlukla -sız / -siz ekiyle karşılanmaktadır.
ber-	بر	Eklendiği sözcüğe <i>üzerine</i> , <i>üzere</i> anlamı katar. Bazen pekiştirme yapar.	berdevam (devam üzere), berkemal (yerinde), bertaraf, berbat	Türkçede bu eki alan sözcükler bazen <i>üzere</i> , -mekte <i>olan</i> , -e <i>verilmiş</i> gibi yapılarla veya -ca/-ce zarf ekiyle karşılanmaktadır.
hem-	هم	<i>Birliktelik</i> , <i>ortaklık</i> , <i>yakınlık</i> ve <i>eşlik</i> bildirir. Sıfat ve bazen de zarf yapar.	hemfikir (fikirdaş), hemdil (gönüldaş), hemşehri, hemcins,	Türkçede çoğunlukla -daş / -deş eki ile karşılanmaktadır.
ba-	با	Eklendiği kelimeye -lı, -li veya <i>ile</i> anlamı katar, genellikle zarf olarak kullanılır.	bahusus (özellikle), bâhuşû (huşuyla)	Türkçede <i>ile</i> -la/-le edatıyla veya -lı, -li ekiyle karşılanmaktadır.

Tablo 2 Türkiye Türkçesinde Kullanılan Başlıca Farsça Kökenli Son Ekler ve Ek Görevindeki Kelimeler

Türkçe Yazılışı	Farsça Yazılışı	Türkçedeki İşlevi	Örnekler	Türkçede Karşılanma Biçimi
-dar / -tar	دار	Eklendiği kelimeye <i>tutan, sahip olan, bulunduran mâlik, -lı, -li veya meslek adı</i> anlamları katar.	bayraktar (bayrakçı), emektar (emekçi), ahenktar (ahenkli), dindar,	Türkçede <i>-lı / -li</i> veya <i>-cı / -ci</i> ekleriyle karşılanmaktadır.
-zar	زار	İsimlere eklenerek <i>yer, mahal, çokluk, yaygınlık, şiddetli, -ile dolu</i> anlamı katar.	gülsâr (gül bahçesi), lalezâr (lale bahçesi) ateşzâr (ateşle kaplı, çok yakıcı)	
-istan	ستان	Eklendiği sözcüğe <i>yer, ülke, bölge</i> anlamı katar. Ülke adlarında sıkça kullanılır.	gülistan (gül bahçesi), kabristan (mezarlık), Türkmenistan (Türkmeneli)	Türkçede buna karşılık olarak <i>-lık / -lik</i> eki veya <i>el / ülke</i> kelimeleri önerilmiştir.
-hane	خانه	<i>Ev, yer, yurt, mekan</i> anlamlarına gelir. Müstakil bir kelime olmasına karşın Türkçede yer adları türeten çok işlek bir son ek görevi görmüştür.	postane, hastane, dersane, kütüphane (kitaplık), doğumhane (doğumevi), cephane, darphane,	Türkçede karşılık olarak <i>-lık / -lik</i> eki, <i>ev, yer, yurt, dükkân, atölye</i> gibi kelimeler önerilmiştir.
-kâr	کار	İş ve meslek bildirir. Eklendiği kelimeye <i>eden, yapan, edici, -lı, -li</i> anlamı katar.	isyankâr (isyancı) sanatkâr (sanatçı), bestekâr (besteci), sahtekâr (hileci) vefakâr (vefalı)	Türkçede bu eke karşılık olarak <i>-cı / -ci</i> ve <i>-lı / -li</i> ekleri kullanılmıştır
-gâh	گاه	Yer, zaman ve bölge adları bildirir.	ordugâh, ikametgâh (ikamet yeri), namazgâh (namaz yeri) sehergâh (seher vakti)	Türkçede bu eki karşılamak için <i>-lık / -lik</i> eki veya <i>yer, ev</i> gibi kelimeler kullanılmaktadır.
-keş	کش	Eklendiği kelimelere <i>çeken, çekici</i> anlamı katarak birleşik sıfat yapar.	cefakeş çilekeş, esrarkeş, serkeş	
-baz	باز	Eklendiği kelimeye <i>oynayan, hile yapan, seven, uzman</i> anlamı katarak birleşik kelimeler yapar.	sihirbaz, kumarbaz, cambaz, hokkabaz,	

-zede	زده	Eklendiği kelimelere <i>vurulmuş, çarpılmış, tutulmuş, uğramış, maruz kalmış veya yakalanmış</i> anlamı katarak birleşik kelimeler yapar.	depremzede, afetzede, kazazede	
-şinas	شناس	Eklendiği kelimeye <i>taniyan, bilen, anlayan, uzman</i> anlamı katarak sıfat veya isim türeten son ek işlevi görmektedir.	kadirşinas (kadir kıymet bilen) hatırşinas (hatır bilen) hakşinas	Türkçede bazı kelimelerde <i>bilen</i> sözcüğüyle karşılanmıştır.
-ane	انه	Eklendiği kelimelere <i>tarzında, durum, yakışır biçimde, gibi</i> anlamı katarak zarf ve sıfat türetmektedir.	dostane (dostça), adilane (adilce), dahiyane (dahice), cahilane, şairane	Türkçede çoğunlukla <i>-ca / -ce</i> ekiyle karşılanmıştır.
zen	زن	Eklendiği kelimelere <i>vuran, vurucu, çalan, atan</i> anlamı katarak birleşik sıfat yapar.	neyzen, semazen, zurnazen,	
dan	دان	Eklendiğin kelimelere <i>yer, mahfaza, kap ve âlet</i> anlamı katarak isim yapar.	buhurdan, cüzdan, şamdan, çaydanlık, yağdanlık	
-name	نامه	Mektup, risale, yazı anlamına gelen müstakil bir kelime olmakla birlikte ek işlevi de görerek eklendiği isme söz konusu ismin belirttiği anlama ait olan <i>yazı, kitap, belge</i> anlamı katarak birleşik isim yapar.	beyanname, emirname, kanunname, seyahatname, şartname, vekâletname vakıfname (vakfiye), talimatname (yönetmelik)	Türkçeden bu eke karşılık olarak <i>-iye eki, -lık / -lik eki</i> veya <i>kâğıt, belge, yazı, kitap, metin</i> gibi kelimeler önerilmiştir.
-perest	پرست	Eklendiği sözcüklere <i>taparcasına seven, tapan, iyi gün dostu, dalkavuk, düşkün</i> gibi anlamlar katarak birleşik sıfat türetir.	ateşperest, putperest, menfaatperest, zenperest,	

-zâde	زاده	Eklendiği sözcüklere <i>-oğlu, -evlâdı</i> anlamı katarak soy bildirir ve birleşik sözcük yapar.	amcazâde (amcaoğlu), halazâde (halaoğlu), beyzâde, asilzâde, haramzâde, şehzâde, paşazâde (paşaoğlu)	Türkçede bu tür kelimelerin bir kısmı -oğlu son ekiyle karşılanmaktadır.
-perver	پرور	Eklendiği sözcüğe <i>besleyen, yetiştiren, koruyan ve seven</i> anlamı katarak birleşik sıfat yapar.	misafirperver, vatanperver, hamiyetperver,	
-gûzar	گذار	Eklendiği sözcüğe <i>yerine getiren, yapan ödeyen</i> anlamı katarak birleşik sıfat yapar.	işgûzar, maslahatgûzar,	
-çe/-ça/-ce	چه	Küçültme son eki görevinde kullanılarak eklendiği sözcüğe <i>küçültme</i> anlamı katar.	bahçe, kemençe, kepçe, parça, paça, ilçe, sivilce	

(Kaynaklar: Ayverdi, 2005; TDK, 2010; Yazıcı, 2001; Özçelik, 2002; Dursunoğlu, 2009; Çelik, 2013; Abbas ve Mehmet, 2021; Zülfikar, 2019; Özlük, 2024)

Görüldüğü üzere Türkçe, tarihsel süreçte Farsçadan sadece kelime alıntılamakla kalmamış, aynı zamanda bu dilden aldığı ekleri ve ekleşmiş kelimeleri kendi dil bilgisi kuralları çerçevesinde işlemiştir. Yukarıdaki tabloda görülen ekler, Türkçede yeni kavramların karşılanmasında ve kelime türetiminde önemli bir işlev üstlenmiştir. Söz gelimi Farsça kökenli *hâne, zâde, perest* gibi unsurlar, Türkçede adeta orijinal birer yapım eki gibi kullanılarak dershane, beyzade, menfaatperest gibi çok sayıda kelimenin türetilmesine olanak sağlamıştır (Dûnûş, 2008, s. 47, 126, 129). Yalnızca Türkçedeki Farsça kökenli eklerden türetilen kelime sayısına ilişkin kesin bir sayısal veri vermek güç olsa da günümüz Türkiye Türkçesinde 1300’ü aşkın Farsça kökenli kelimenin bulunması ve bu kelimelerden Türkçe ve Farsça eklerin de yardımıyla türetilen yeni kelime, deyim ve atasözleri he-saba katıldığında Türkçedeki Farsça söz varlığının 6000’i aşması; Farsça eklerin de Türkçedeki türetme gücünü ve azımsanmayacak üretkenlik hacmini açıkça kanıtlamaktadır (Korkmaz, 2003b, s. 122; Özlük, 2024, s. 15, 180). *bî-* ve *na-* gibi olumsuzluk ön ekleri ile *-kâr* ve *-dâr* gibi son ekler de

Türkçenin türetme gücünü artıran unsurlar olarak varlığını sürdürmektedir. Üstelik bu eklerin bir kısmı sadece Farsça kökenli kelimelere değil, Türkçeyle birlikte Doğu ve Batı kökenli kelimelere de eklenerek işlevselliklerini kanıtlamışlardır. Metnin sonraki bölümlerinde yukardaki tablolarda yer verilen Türkiye Türkçesindeki Farsça kökenli ön ek, son ek ve ek işlevi gören kelimelerin biçimsel ve anlamsal analizine yer verilmiştir.

4.1. Türkiye Türkçesinde Farsça Unsurlarla Oluşan Tamlamalar

Osmanlı Türkçesinde yaygın olan ancak günümüz Türkiye Türkçesinde kullanımı azalan veya kalıplaşmış olarak varlığını sürdüren Farsça tamlama yapıları, dilin morfolojik ve söz dizimsel yapısında önemli bir yer tutar. Farsçada tamlamalar Türkçenin aksine *tamlanan* + *tamlayan* dizilişiyle kurulur ve araya izafet kesresi denilen -i/-ı sesi (veya y-i) girer (Duman, 2000, s. 37). Bu yapılar Türkiye Türkçesinde şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

İsim Tamlaması: Nokta-i nazar (bakış açısı), fecr-i ati (geleceğin şafağı), su-i istimal (kötüye kullanma). Bu yapılar Farsçada “Tamlanan önce, tamlayan sonra gelir.” kuralına göre oluşturulmuştur (Yazıcı, 2001, s. 5).

Sıfat Tamlaması: Ahval-i adiyе (olağan haller), devlet-i aliye (yüce devlet). Burada da nitelenen isim başta, niteleyen sıfat sondadır (Yazıcı, 2001, s. 6).

Günümüz Türkçesinde bu tamlamaların çoğu ya eskimiş kabul edilmekte ya da soğukkanlı, hoşgörü gibi Türkçe söz dizimine uygun birleşik kelimelere dönüşmektedir. Ancak hâlbuki (Arapça hâl + Türkçe bu + Farsça ki) gibi yapılarda olduğu üzere bu karmaşık ilişkinin kalıcı izleri devam etmektedir.

5. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerin Morfolojik Serüveni

Türkçe ve Farsça arasındaki tarihsel, kültürel ve siyasi ilişkiler; diller arası etkileşimin yalnızca sözcük aktarımıyla sınırlı kalmamasına, aynı zamanda biçim bilimsel düzeyde de derin izler bırakmasına neden olmuştur. Türkçe, normalde sondan eklemeli yapısı gereği yabancı unsurları kendi gramer yapısına uydurma eğilimindedir. Ancak Farsça gibi bükümlü ve önden ek-

lemeli özelliği bulunan bir dilden alınan ekler ve ekleşmiş kelimeler, Türkçenin türetme gücünü zenginleştiren ayrı bir kategori oluşturmuştur (Esen, 2020, s. 2). Zira bu süreçte Farsça kökenli morfolojik unsurlar, Türkçenin güçlü Türkçeleştirme mekanizması içinde yeniden şekillenerek Türkçenin ses ve yapı kurallarına göre yeniden işlenmiş, hatta kaynak dilde bulunmayan yeni işlevler ve yapılar kazanmıştır.

5.1. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Ekleri Türkçeleştirme Eğilimleri

Farsçadan Türkçeye geçen eklerin Türkçeleştirilmesi süreci, bu yapıların Türkçenin türetme mantığına entegre edilmesiyle gerçekleşmiştir. Çünkü Türkçe alıntı kelimeleri ve ekleri zamanla yabancı statüsünden çıkarıp dilin orijinal bir unsuru gibi işleme eğilimindedir. Özellikle Farsça kökenli kelime ve eklerin önemli bir bölümü, Türkçede ses, yapı, biçim ve tür bakımından değişime uğramış; bu kelimelerden Türkçe ekler veya yardımcı fiillerle yeni kavramlar türetilmiştir (Korkmaz, 2003b, s. 122).

Bu eğilimin en belirgin göstergesi, Farsça kökenli eklerin (örneğin; -kâr, -baz, -hane) sadece Farsça köklere değil, Türkçe ve diğer dillerden (Arapça, Batı dilleri) alınan kelimelere de getirilerek yaygın biçimde kullanılmasıdır. Örneğin; Farsça kökenli -hane, -istan, -name, -zede gibi son ekler, adeta Türkçe asıllı bir yapım eki gibi kullanılarak Türkçede yüzlerce yeni kelimenin türetilmesine imkân sağlamıştır. Bu durum, Farsça eklerin kaynak dildeki gramer bağlamlarından koparak Türkçenin eklemeli yapısı içerisinde bağımsız birer türetme aracına dönüştüğünü göstermektedir. Söz gelimi Farsçada müstakil bir kelime olan yapıların (örneğin, hane “ev”), Türkçede ekleşerek yer adı yapan bir son eke dönüşmesi (örneğin, dersshane) sözü edilen Türkçeleştirme eğiliminin morfolojik bir sonucudur.

Bunun yanında Farsça ekler, Türkçenin ünlü uyumu ve ünsüz benzeşmesi kurallarına tabi tutulmuştur. Örneğin; Farsçadaki -dâr eki, Türkçede hem -dar hem de -tar şeklini alabilmektedir. Farsça minnet-dâr kelimesi Türkçede minnettar (ünsüz benzeşmesi) şekline dönüşmüştür (Özlük, 2024, s. 58).

Benzer şekilde Farsça -çe küçültme eki, Türkçenin ünlü uyumuna girerek -ça / -çe varyantlarına sahip olmuştur. Ancak ilginç bir durum, bu ekin Türkçedeki eşitlik eki +CA ile karıştırılmasıdır. Tosun (2010), bilekçe,

çuvalca gibi kelimelerdeki ekin Farsça kökenli +çe (küçültme) eki olduğunu, ancak Türkçenin kendi +CA ekiyle işlevsel ve ses bilgisel olarak örtüştüğünü belirtir (s. 1478). Bu durum, alıntı eklerin yerli eklerle nasıl bütünleştiğini gösteren önemli bir morfolojik olaydır. Nitekim morfolojik bütünleşme literatürüne göre diller, dışarıdan kopyaladıkları alıntı unsurları yalnızca pasif bir biçimde kabul etmez; aynı zamanda onları ses ve anlamca değiştirip kendi yapılarına uygun hâle getirerek melez (hibrit) yapılar kurar ve böylece söz konusu unsurları kendi gramer bütünlüklerine organik bir biçimde dâhil ederler (Karaağaç, 1997, s. 502). Ayrıca Arapça ve Farsça zarf yapan eklerin de (örneğin, + ane), Türkçeleştirme sürecinde +CA ekiyle karşılandığı görülmektedir. Dostane yerine dostça, cahilane yerine cahilce kullanımları buna örnek olarak verilebilir (Tosun, 2010, s. 1479).

5.2. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Dil Unsurlarında Ekleşme ve Birleşik Yapıların Oluşumu

Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli eklerin en dikkat çekici özelliği farklı kökenli kelimelerle birleşerek *karma yapılar* oluşturabilme kapasitesidir. Örneğin; Farsça kökenli ekler ve ek işlevi gören kelimeler Türkçe, Arapça, İtalyanca, Fransızca ve Yunanca gibi çok farklı dillerden kelimelerle birleşerek yeni anlamlar ve yapılar kurmuştur. Bu durum, Farsça eklerin Türkçede ne denli yaygın kullanıldığının ve Türkçenin morfolojik sisteminin bir parçası haline geldiğinin kanıtıdır. (Özlük, 2024, s. 178). Türkiye Türkçesinde Farsça eklerle oluşturulan karma yapıları aşağıdaki kategorilerde incelemek mümkündür:

Türkçe + Farsça Yapılar: Türkçe bir kelimeye Farsça bir ekin getirilmesiyle oluşan yapılar, Farsça eklerin Türkçeleştiğini gösteren en güçlü örneklerdir. *Borazan* (boru+zen), *bayraktar* (bayrak+dar), *işgüzar* (iş+gozar), *depremzede* (deprem+zede) gibi kelimeler bu grupta yer alır (Dursunoğlu, 2009, s. 133).

Arapça + Farsça Yapılar: Arapça kökenli kelimelerin Farsça eklerle genişletilmesi Osmanlı Türkçesinden günümüze miras kalan yaygın bir yön-temdir. *Defterdar* (defter+dâr), *ameliyathane* (ameliyat+hane), *beyanname* (beyan+nâme), *asilzade* (asil+zade) gibi örnekler mevcuttur. (Dursunoğlu, 2009, s. 133).

Batı Dilleri + Farsça Yapılar: Tanzimat sonrası Batı dillerinden giren kelimelerin de Farsça eklerle türetildiği görülmektedir. İtalyanca kökenli *banker* kelimesinden türetilen *bankerzede*, Fransızca *devise* (döviz) kelimesinden *dövizzede* (döviz+zede), *photographe* (fotoğraf) kelimesinden *fotoğrafhane* (fotoğraf+hane), Slovakça *kulučka* kelimesinden *kulučkahane* (kulučka+hane) gibi örnekler Farsça eklerin Türkçedeki üretkenliğinin modern dönemde de devam ettiğini göstermektedir (Özlük, 2024, s. 56-57).

5.3. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerin Ses Değişimleri ve Morfolojik Uyum

Farsça kökenli ekler ve kelimeler Türkçeye geçerken ünlü uyumu, hece yapısı gibi Türkçenin ses sistemi ile uyumlu hale gelmek için çeşitli fonetik değişimlere uğramıştır. Farsçada ünlü uyumunun bulunmaması da Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerde ünlü uyumuna tabi olmaya ilişkin ses değişimlerine neden olmuştur (Özkan, 2022, s. 32). Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli eklerin ses olayları açısından aşağıdaki dönüşümleri dikkat çekicidir:

5.3.1. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerde Ünlü Kısaldması

Türkçede Farsçadan alınan kelime ve eklerde görülen en temel fonetik değişim Farsça eklerde ve kelimelerde bulunan uzun ünlülerin (â, û, î) kısaldmasıdır. Bu ünlüler Türkçenin ses yapısında uzun ünlü bulunmaması kuralı gereği kısalmıştır. Örneğin; Farsça *bâdâm*, *nâm* ve *-kâr*, *bâz*, *nâme*, *-güzâr*, *-dân* gibi uzun ünlülü kelime ve ekler Türkçenin ses yapısına uydurularak *badem*, *nam* ve *-kar*, *-baz*, *-name*, *-güzar*, *-dan* şeklinde kısaltılmıştır (Zülfiyar, 1995, akt. Özlük, 2024, s. 142).

5.3.2. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerde Ünlü Uyumu

Türkçedeki ekler genellikle ünlü uyumuna göre dönüşürken (örneğin, *-lık/-lik/-luk/-lük*) Farsça kökenli ekler genellikle tek şekillidir (örneğin; *-dâr*, *-perver*, *-zade*). Ancak bazı durumlarda Farsça kökenli unsurların da Türkçenin ses uyumuna girdiği görülür. Örneğin Farsça küçültme eki *+çe*, Türk-

çede ünlü uyumuna girerek +ça / +çe şekillerini alabilir (örneğin, *parça* <*pârçe* ve *paça* <*pâçe*).

5.3.3. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerde Ses Düşmesi ve Ses Türemesi

Ekleşme sürecinde ses düşmeleri yaygındır. Burada Farsça *hane* kelimesinin Türkçede ekleşme sürecinin özel bir öneme sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Normalde bağımsız bir kelime olan *hane* sözcüğü *posta-hane* > *postane*, *hastahane* > *hastane*, *postahane* > *pastane*, *dershane* > *dersane* örneklerinde olduğu gibi Türkçede birleşik kelimeler kurarken zamanla ses aşınmasına uğrayarak “h” sesinin ve öncesindeki ünlünün düşmesiyle morfolojik bir kaynaşma ve kısalma meydana gelmekte ve *-ne* veya *-ane* biçiminde bir yapım eki işlevi kazanmaktadır. Bu durum *hâne* kelimesinin bağımsız anlamını yitirip bir eke dönüştüğünü göstermektedir (Özlük, 2024, s. 57).

Görüldüğü üzere Türkçedeki Farsça kökenli ekler, Türkçenin morfolojik sistemine *alıntı* statüsünün ötesine geçerek *orijinal üretim aracı* statüsünde uyum sağlamıştır. Bu açıdan Türkiye Türkçesindeki Farsça kökenli eklerin sadece Farsça kelimelerle sınırlı kalmayıp Türkçenin söz varlığını genişleten birleşik yapıların kurulmasında temel bir rol üstlendiği söylenebilir.

6. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerin Semantik Serüveni

Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere Türkçe ve Farsça arasındaki tarihsel ve kültürel etkileşim, dillerin söz varlığını ve gramer yapılarını da önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu etkileşim sürecinde Farsçadan Türkçeye geçen dil unsurları yalnızca sözcük alıntıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ekler ve ek işlevi gören kelimeler de Türkçenin morfolojik ve semantik yapısına uyum sağlamıştır. Bu çerçevede Farsça kökenli dil unsurlarının Türkçedeki serüveni, kaynak dildeki anlamlarını korumanın ötesine geçerek Türkçenin anlamsal evrenine uyum sağlamış ve çeşitli değişimlere uğramıştır. Nitekim alanyazındaki çalışmalar da Türkçede kullanılan Farsça kökenli kelime ve eklerin önemli bir kısmının etkileşime girerek anlam, yapı ve ses değişimine maruz kaldığını, üstelik kimi zaman kaynak dilde hiç kullanılmayan yeni anlamlar ve görevler üstlendiğini göstermektedir.

(Özlük, 2024, s. 5). Örneğin; Farsça kökenli *-kâr*, *-bâz*, *-dâr* gibi son ekler ile *bî*, *nâ*- gibi ön ekler ve aslen isim olan ancak Türkçede eklenen *hâne*, *zâde* gibi yapılar Türkçenin türetme gücüne katkı sağlamıştır. Bu süreçte söz konusu dil unsurları kaynak dildeki Farsça anlamsal sınırlarını aşarak Türkçenin anlamsal ihtiyaçlarına göre daralma, genişleme veya farklılaşma yaşamıştır. Bu bağlamda Farsçadan alınan eklerin Türkçede adeta orijinal birer yapım eki gibi işlek hale gelmesi Türkçenin bu semantik yapısına uyum sağladığının göstergesidir. Aşağıda Farsça eklerin Türkçedeki anlamsal dönüşüm süreçleri anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam farklılaşması başlıkları altında incelenmiştir.

6.1. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerde Anlam Daralması

Anlam daralması, bir sözcüğün veya dilsel ögenin kaynak dildeki genel ve kapsayıcı anlamının bir kısmını yitirerek hedef dilde daha sınırlı ve özel bir işlev üstlenmesi durumudur. Söz gelimi Türkçeye geçen bazı Farsça kökenli yapılar Farsçada müstakil birer isimken Türkçede *ekleşme* sürecinde sahip oldukları geniş anlam yelpazesini yitirmiş ve özelleşerek anlam daralmasına uğramıştır.

Bu duruma verilebilecek en belirgin örnek *-hâne* sözcüğüdür. Farsçada “ev, yer, mesken” anlamlarına gelen ve bağımsız bir kelime olan *hâne* (Yazıcı, 2001, s. 73), Türkçede genellikle birleşik kelimeler kuran bir son eke dönüşmüştür. Bu dönüşüm sırasında *ev* şeklindeki genel ve somut anlamı daralarak daha çok *kurumsal*, *ticari* veya *kamusal* işlev bildiren anlamında daha teknik bir yapıya bürünmüştür (Özlük, 2024, s. 57; Dursunoğlu, 2009, s. 133). Şöyle ki, Farsçada genel bir barınma mekânını ifade edebilen *hâne*, Türkçede *dershane*, *hastane*, *postane*, *pastane*, *darphane*, *eczane* gibi örneklerde görüldüğü üzere sadece belirli bir işin yapıldığı kurumsal mekânları (iş yeri, kurum) ifade edecek şekilde anlam daralmasına uğramış ve özelleşmiştir (Özlük, 2024, s. 57).

Verilen örneklerde olduğu üzere Türkçede *-hâne* ekinin *konut* anlamında kullanımı oldukça sınırlı olup eklendiği sözcüklere daha çok *iş yeri* veya *kurum* bildiren anlamlar katarak anlamsal bir daralma yaşadığı görülmektedir.

Benzer bir durum *-zâde* sözcüğünde de görülmektedir. Farsçada *doğmuş, oğul*, *evlat* anlamında genel bir nesep aidiyetini ifade eden *zâde* (İşler,

2004, s. 1422) Türkçede ekleşerek *beyzade*, *asilzade*, *paşazade* örneklerinde olduğu gibi genellikle *soyluluk*, *köklülük* veya *belirli bir aileye mensubiyet* bildiren daha dar bir statü anlamında kullanılmaktadır (Dursunoğlu, 2009, s. 133). Dolayısıyla ekleşmiş *-zâde* sözcüğü Farsçada *doğan herkes* anlamını karşılarken Türkçede sadece *soylu doğan* veya *bir makam sahibinin oğlu* anlamını karşılayarak anlam daralmasına uğramıştır.

Türkçede *-istân* ekinin kullanımı Farsçadakinden farklı *tâbistân* (yaz mevsimi) ve *zemistân* (kış mevsimi) örneklerinde olduğu gibi *zaman* bildiren işlevi görülmemektedir. Dolayısıyla Türkçede bu ek *zaman* anlamını yitirerek anlam daralması sürecine girmiştir. Bütün bu örnekler Farsçadan alıntılanan öğelerin Türkçenin kavramsal ihtiyaçlarına göre dönüştürüldüğünü ve özelleştirildiğini göstermektedir.

6.2. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerde Anlam Genişlemesi

Anlam genişlemesi, bir ekin kaynak dildeki sınırlı işlevinin dışına çıkarak hedef dilde daha soyut, mecazi veya kapsamlı kavramları karşılar hale gelmesidir. Bu tanıma uygun olarak Farsça kökenli bazı eklerin Türkçede kaynak dildekenden daha işlek ve geniş bir kullanım alanına kavuştuğu görülmektedir.

Örneğin; Farsçada eklendiği kelimeye tutan, sahip olan anlamı katan *-dâr* son eki, Türkçede anlam genişlemesine uğrayarak sadece fiziksel sahiplik değil, soyut aidiyet ve meslek/görev bildiren geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Nitekim Yazıcı (2001), *-dâr* ekinin Türkçede *-lı/-li*, *-cı/-ci*, *-da/-de*, *-daş* gibi çok çeşitli Türkçe eklerin işlevini tek başına karşılayabildiğini belirtmektedir (s. 21). Dindar (dine sahip/bağlı), bayraktar (bayrak tutan/görevli), taraftar (taraf tutan / destekleyen) örneklerinde görüldüğü üzere *-dâr* ekinin fiziksel tutma anlamından sıyrılarak *bağlılık*, *mensubiyet* ve *taraftarlık* gibi soyut anlamları da kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Türkçede çok yaygın olarak kullanılan ve ekleşmiş *hâne* sözcüğü, Türkçedeki işlevsel dönüşüm ve anlam genişlemesi başlığı altında da ele alınabilir. Zira Türkçede *hâne*, eklendiği kelimeye göre *-lık/-lik* (kütüphane > kitaplık), *evi/yeri* (aşhane > aş evi), *yurdu* (fakirhane > fakirler yurdu), ve *dükkânı* (terzihane > terzi dükkânı) gibi Türkçe ek ve kelimelerin anlamsal işlevini üstlenmiştir (Yazıcı, 2001, s. 73-74).

Benzer şekilde *-perver* eki Farsçada *besleyen, yetiştiren* (Özlük, 2024, s. 58) gibi daha somut ve eylemsel bir anlama sahipken Türkçede *misafirperver, vatanperver, hayırperver* örneklerinde olduğu gibi *seven, koruyan, düşkün olan* manasında soyut ve duygusal bir genişleme yaşamıştır (Dursunoğlu, 2009, s. 134). Zira artık *besleme* eylemi değil, bir kavrama duyulan *sevgi ve bağlılık* ön plana çıkmıştır.

-kâr eki de Farsçada *iş, eylem* kökünden gelerek *yapan, eden* anlamı taşıırken (Özlük, 2024, s. 58), Türkçede *sitemkâr, isyankâr, tövbe-kâr* gibi örneklerde görüldüğü üzere sadece bir mesleği (sanatkâr) değil, aynı zamanda bir *ruh halini* veya *karakter özelliğini* de ifade edecek şekilde anlamsal genişlemeye uğramıştır.

Türkçedeki Farsça kökenli eklerin anlam genişlemesine verilebilecek belirgin örneklerden biri de *-istân* son ekidir. Farsçada *yer, mahal* ve bazen *zaman* bildiren (örneğin; *tâbistân* “yaz mevsimi”, *zemistân* “kış mevsimi”, *kabristân* “mezarlık”) bu ek (Ünver, 1993, s. 66), Türkçede *zaman* bildirme işlevini yitirmiş olmasına rağmen *yer ve ülke adı* türetme konusunda Farsçadan daha sistematik ve geniş bir kullanım alanına kavuştuğu söylenebilir. Şöyle ki, Farsçada ülke isimleri genellikle kök halleriyle (örneğin; *Yûnân, Mecâr, Leh*) veya farklı yapılarla ifade edilirken Türkçe çoğunlukla bu köklere *-istân* ekini ekleyerek onları standart birer ülke ismine dönüştürmüştür. Örneğin; Yunanistan, Macaristan, Hırvatistan ülkeleri Farsçada *Yûnân, Macâr* (bazen Macaristan da kullanılır), *Krûvâsî* şeklinde ifade edilmektedir. *Gûlistan* (gül bahçesi) veya *Hindistan* gibi kullanımlarda Farsça ile ortaklık bulunsa da Türkçenin bu eki alıp *Hırvat* gibi Batı kökenli isimlere ekleyerek genişletmesi, ekini Türkçede bir *yer/ülke yapım eki* olarak anlam ve işlev genişlemesine uğradığını göstermektedir.

6.3. Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Eklerde Anlam Farklılaşması ve Yeni Anlamlar

Bu kategoride Farsça kökenli eklerin, Türkçede kaynak dilde bulunmayan veya asli işlevinden farklılaşmış yeni dilsel ve semantik roller üstlenmesi incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde ek işlevi gören Farsça kökenli kelimelerin ekleşme sürecinin en çok anlam farklılaşması kategorisinde kendisini gösterdiği söylenebilir.

Farsçada mektup, kitap, yazı, dilekçe anlamlarına gelen nâme kelimesi (Yazıcı, 2001, s. 75), Türkçede birleşik kelimelerin sonunda yer alarak bir belge türü bildiren son eke dönüşerek anlam farklılaşmasına uğramıştır. Örneğin; *beyanname* (bildiri belgesi), *kanunname* (yasa kitabı/belgesi), *şartname* örneklerinde olduğu kaynak dildeki genel *yazı/mektup* anlamından sıyrılarak resmi nitelik taşıyan *belge türü* veya *evrak* anlamı kazanmıştır (Özlük, 2024, s. 57). Bu ekte en belirgin anlam kayması *tandırname* kelimesinde görülür. Arapça *tennur* (fırın/tandır) kelimesiyle kurulan bu yapı Türkçede “tandır başında anlatılan hikâyeler” ve mecazen “cahil halk tabakasının inandığı boş ve batıl inançlar” anlamını kazanarak Farsçadaki kök anlamından tamamen kopmuş ve terimleşmiştir (İşler, 2004, s. 1414).

Bir diğer önemli örnek Farsça küçültme eki olan *-çe -çe* ekidir. Farsçada isimlere gelerek küçültme yapan bu son ek (Temizyürek, vd., 2023, s. 200), Türkçede *kemençe* (küçük keman), *paça* (ayak-çık) gibi kelimelerde kalıplaşarak artık küçültme işlevinden ziyade nesnenin veya aletin *kendine has ismini* kuran bir yapım eki işlevi kazanmıştır (Tosun, 2010, s. 1478). Hatta *Türkçe*, *İngilizce* gibi dil adlarında kullanılan Türkçe *+ça/+çe* eki ile Farsça kökenli *+çe* ekinin (örneğin, *lügatçe*) Türkçede şekil ve işlev bakımından karışarak birleşik bir görünüm sergilediği ve yeni anlamlar (dil ismi, tarz) türettiği görülmektedir (Tosun, 2010, s. 1478, 1483).

Türkçede ekleşmiş sözcük işlevi gören *hâne* ekini, kültürel anlam farklılaşması bağlamında ele almak mümkündür. Örneğin, *devlethane* kelimesinde *hâne* ekinde kaynak dildeki anlamdan belirgin bir sapma görülmektedir. Farsçada *saray*, *padişah kasrı* anlamına gelen bu kelime, Türkçede “Devlethaneniz nerede?” örneğinde olduğu gibi nezaket ifadesi olarak *sizin eviniz* manasında kullanılarak kaynak dilden farklı bir işlev kazanmıştır. Ayrıca *eczane* kelimesindeki *ecza* Türkçede kimyasal maddeler ve ilaç yapım unsurları için kullanılırken bu birleşik yapı Farsçada bu teknik anlamıyla kullanılmamaktadır (İşler, 2004, s. 1412-1413).

Görüldüğü üzere Farsça kökenli ekler gören kelimeler Türkçenin anlam dünyasına girerken Türkçenin türetme mantığına uygun olarak yeniden yapılandırılmış, kimisinin anlamını daralmış, kimisi soyut anlamlar kazanarak genişlemiş, kimisi de yapısal bir dönüşümle yeni işlevler edinmiştir. Ek işlevi gören kelimeler de Türkçenin kelime türetme mantığı içerisinde müstakil birer sözcük olmaktan çıkıp yeni kavramları karşılayan işlevsel birer yapım eki haline gelmiş ve bu süreçte Farsçadaki sözlük anlamlarından uzaklaşmıştır.

7. Sonuç

Türkçe ve Farsça arasında yüzyıllarca süren tarihsel, siyasi, dini ve kültürel etkileşim, Türkçenin söz varlığını zenginleştirmenin ötesine geçerek dilin morfolojik yapısında kalıcı izler bırakmıştır. Bu durum, iki dil arasındaki yoğun etkileşimi çok boyutlu olarak gözler önüne sermektedir. Türkçe, yapısal açıdan Ural-Altay dil ailesine mensup, sondan eklemeli bir dil olup bünyesinde ön ek sistemi barındırmaz. Buna karşın Hint-Avrupa dil ailesine mensup bükümlü ve önden eklemeli bir dil olan Farsça ile tarihsel süreçte kurulan derin temaslar, Türkçenin morfolojik sınırlarını esnetmiş ve Farsçadaki *bî-*, *nâ-*, *ber-*, *hem-*, *bâ-* gibi ön eklerin Türkçede işlevlik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Farsçadan kopyalanan bu morfolojik unsurlar, Türkçede basit birer ödüncleme unsuru olarak kalmamış Türkçenin türetme mantığına entegre olarak kapsamlı bir *Türkçeleştirme* mekanizmasından geçmiştir (Korkmaz, 2003, s. 122). Bu araştırma, Farsçadan alınan dil unsurlarının (ön ekler, son ekler ve ekleşmiş kelimeler) Türkçede pasif birer ödüncleme olarak kalmadığını, aksine Türkçenin ses ve şekil bilgisi kuralları çerçevesinde yeniden işlenerek *Türkçeleştirdiğini* ve dilin türetme gücüne eklemlendiğini ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle Türkçenin Farsçadan aldığı unsurları pasif bir şekilde kopyalamadığı, aksine onları kendi fonetik, morfolojik ve semantik potasında eriterek Türkçeleştirdiği söylenebilir. Özellikle *bî-*, *nâ-* gibi ön ekler ile *-kâr*, *-dâr*, *-zâr* gibi son eklerin Türkçedeki kullanımı, Farsçadaki işlevlerini aşarak Türkçenin kendi iç dinamiklerine uyum sağlamıştır (Korkmaz, 2003, s. 122).

Bu araştırmada elde edilen bulgular Farsça kökenli eklerin Türkçedeki serüveninin üç temel boyutta gerçekleştiğini göstermektedir:

Birincisi *morfolojik uyum ve üretkenliktir*. Bu çerçevede Farsça kökenli ekler Türkçenin ünlü uyumu ve ünsüz benzeşmesi kurallarına tabi tutulmuştur. Örneğin; Farsça *minnet-dâr* kelimesindeki ekin ünsüz benzeşmesiyle *-tar* şekline dönüşerek *minnettâr* olması (Özlük, 2024, s. 58) veya Farsça uzun ünlülü *-kâr* ekinin Türkçede *-kar* şeklinde kısalarak ses sistemine uyumlu hale getirilmesi bunun en somut göstergelerindendir.

İkincisi *birleşik yapıların oluşumudur*. Bu bağlamda Farsça eklerin Türkçedeki işlevselliği sadece Farsça kelimelerle sınırlı kalmamış; Türkçe, Arapça ve Batı kökenli kelimelerle birleşerek yeni kavramlar türetilmesine olanak sağlamıştır. Türkçe *bayrak* kelimesine gelen Farsça ekle türetilen

bayraktar, Arapça *ameliyat* kelimesiyle kurulan *ameliyathane* ve İtalyanca kökenli *banker* kelimesinden türetilen *bankerzede* örnekleri bu eklerin Türkçede köken ayrımı gözetmeksizin kullanılan asli birer yapım eki haline geldiğini ortaya koymaktadır (Dursunoğlu, 2009, s. 133).

Üçüncüsü ve araştırmanın en dikkat çekici bulgusu *anlamsal dönüşüm ve yenilenmedir*. Farsça kökenli yapılar Türkçede anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam farklılaşması yoluyla kaynak dilden bağımsız yeni anlamlar kazanmıştır. Örneğin; anlam daralması bağlamında Farsçada genel olarak *ev*, *mesken* anlamına gelen *hâne*, Türkçede *postane*, *dershane* örneklerinde olduğu gibi sadece kurumsal ve ticari mekânları ifade edecek şekilde daralmış ve özelleşmiştir (Özlük, 2024, s. 57). Benzer şekilde *zâde*, genel bir *oğul* anlamından sıyrılarak *beyzade* örneğindeki gibi *soyluluk* bildiren bir statüye indirgenmiştir.

Anlam genişlemesi bağlamında Farsçada fiziksel *tutma/sahip olma* anlamı bildiren *-dâr* eki, Türkçede *tarafstar* ve *dindar* örneklerinde görüldüğü üzere soyut bağlılık ve mensubiyet bildirecek şekilde genişlemiştir (Yazıcı, 2001, s. 21). Aynı şekilde *-istân* eki, Farsçadaki zaman bildirme işlevini yitirse de *Yunanistan* veya *Hırvatistan* gibi örneklerde görüldüğü üzere ülke adları türetme konusunda kaynak dilden daha sistematik ve geniş bir kullanım alanına kavuşmuştur.

Anlam farklılaşması bağlamında ise Farsçada *mektup/yazı* anlamına gelen *nâme*, Türkçede *tandırname* örneğinde olduğu gibi *batıl inançlar* manasına gelerek veya *beyanname* örneğinde olduğu gibi resmi *belge* niteliği kazanarak asıl anlamından farklılaşmıştır (İşler, 2004, s. 1418). Ayrıca *devlethane* kelimesinin *saray* anlamından uzaklaşıp nezaket ifadesi olarak *eviniz* manasında kullanılması kültürel bir anlam kaymasının göstergesidir.

Netice itibarıyla *dershane*, *beyzade*, *menfaatperest* gibi yüzlerce kelimenin türetilmesini sağlayan Türkiye Türkçesindeki Farsça kökenli ekler Türkçenin söz varlığını zenginleştiren vazgeçilmez unsurlar olarak varlığını sürdürmektedir. Türkçede görülen dil devrimi ve sadeleşme hareketlerine Farsça kökenli ekler ve yapılar Türkçe köklerle birleşerek Türkçenin eklemeli yapısına uyum sağlamaya, söz varlığını zenginleştirmeye, ifade gücüne katkı sağlamaya ve Türkçenin yaşayan, üreten bir parçası olmaya etmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın kapsam ve yöntem bakımından bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma, standart Türkiye Türkçesi

yazı dilindeki verilerle ve literatürde sıklıkla öne çıkan işlek Farsça kökenli eklerle sınırlandırılmıştır. Söz konusu Farsça unsurların Anadolu ağızlarındaki fonetik varyasyonları ve yerel anlamsal sapmaları ile Osmanlı Türkçesi dönemine ait tarihsel metinlerdeki arkaik kullanımları bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda Farsça kökenli morfolojik unsurların Anadolu ağızlarındaki serüveninin incelenmesi, diller arası etkileşimin halk dilindeki yansımalarını ortaya koyması bakımından literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca derlem tabanlı nicel araştırmalar yapılarak söz konusu melez (hibrit) yapıların günümüz medya, edebiyat ve günlük konuşma dilindeki kullanım sıklıklarının istatistiksel olarak tespit edilmesi veya diğer Türkçe lehçelerle (Azerbaycan, Türkmen vb.) karşılaştırmalı analizlerinin yapılması, konunun çok boyutlu doğasını daha geniş bir perspektifle aydınlatacaktır.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there's no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Abbas, F. Ş. ve Mehmet, C. K. (2021). Ahmet Haşım'ın Şiirlerinde Farsça Unsurlar. *Humanities Journal of University of Zakho (HJUOZ)*, Vol. 9, No. 2, pp. 352– 363. <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2021.9.2.686>
- Aksan, D. (2020). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. TDK Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Yayınları.
- Bankır, M. M. (2023). Türkçe ve Farsça İyelik Çokluk Eklerinin Dizimsel Tipolojik Mantık Benzerliği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (21), 67-81.
- Berbercan M. T. (2014). Türk yazı dilinin tarihî dönemleri ve Orta Türkçenin yeri meselesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(27), 765-783. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh399>
- Çelik, İ. (2013). *Türk Edebiyatında Farsça Gramer Yazma Gelenegi ve Kavâid-i Fârisiyye* (Kayıt No. 333653). [Yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Duman, M. (2000). Arapça ve Farsça tamlamaların Türkçe cümleye katılma şekilleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 29, 35-66.
- Dûnûş, U. (2008/1387 h.ş.). Te'sir Zeban-i Farsi Bar Zeban-i Torki-ye İstanbuli. [The influence of Persian on Turkish in Turkey] (Kayıt No: 98240). [Yüksek Lisans Tezi, Danışgah-i Allame Tabatabai]. İrandak Merkezi.
- Durmuş, O. (2004). Alıntı kelimeler bakımından Türkçe sözlük. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (26), 1-20.
- Dursunoğlu, H. (2009). Türkiye Türkçesindeki Farsça sözcükler ve kullanım şekilleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 131-142. <https://izlik.org/JA84HX89KT>
- Erdem, İ. (2013). Konuşma dili açısından Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin bugünkü durumu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 92-100.
- Eker, S. (2009). Türkçe-Farsça ilişkilerine ses, biçim ve tümcebilgisi düzeylerinde eşzamanlı genel bir bakış. S. Ay vd. (Ed.), *Essays on Turkish Linguistics* içinde (373-383). Otto Harrassowitz Verlag.

- Esen, P. S. (2020). Farsça “ی/yâ” Harfî Çeşitleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 1-16. <https://doi.org/10.46790/erzisosbil.795647>
- Ghasemi, Y. (1997). *Modern Türkçede Farsça kökenli kelimelerin biçimleri, sesleri ve anlamlarının incelenmesi* (Kayıt No. 63803). [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- İşler, E. (2004). Türkçedeki Arapça alıntı kelimelerde Farsça etkisi. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, cilt (1), 1409-1420. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Johanson, L. (2018). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (Çev. N. Demir). TDK Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 2002).
- Kamyab, S. (2023). *Farsça-Türkçe İkidillilerde Düzenek Değiştirme Görünümleri*. (Kayıt No. 778613). [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Karaağaç, G. (1997). Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 1997-II (552), 499-510.
- Karini, J. (2014). Türk-Fars dil ilişkileri: Farsçada iyelik eklerinin kullanımı. *Turkish Studies*, 9(3), 833-843. <https://doi.org/10.7827/TURKISHSTUDIES.6339>
- Korkmaz, Z. (2003a). *Türkiye Türkçesi grameri şekil Bilgisi*. TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003b). Türkiye Türkçesinde Yazı Diline Girmiş Günlük Yaşamla İlgili Alıntı Sözcükler ve Ekler. *Türk Dili*, (620), 118-127.
- Özçelik, S. (2002). Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları. *Türk Dili*, (612), 1033-1041.
- Özkan, G. (2022). *Dil İlişkileri Sonucu Türkçe-Farsça Yapısal Benzerlik ve Ortaklıklar* (Kayıt No. 742695). [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Özlük, D. (2024). *Türkçede Farsça Söz Varlığı*. Fecr Yayınları.
- Temizyürek, F., Shirazi, F., ve Majidi, R. (2023). -CA Çekim Ekinin Farsça ve Türkçe Dil Bilgisinde Karşılaştırılması ve Ana Dili Farsça Olanlara Öğretilmesi. *Turkish Studies - Education*, 18(1), 197-208. DOI: 10.7827/TurkishStudies.66114

- Tosun, İ. (2010). Türkiye Türkçesinde +CA ekinin kullanım ve anlam çeşitliliği İşlevleri. *Turkish Studies*, 5(4), 1472-1486. DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1793>
- Türk Dil Kurumu (2010). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünver, İ. (1993). Çevriyazıda yazım birliği üzerine öneriler. *Türkoloji Dergisi*, 11(1), 51-89. https://doi.org/10.1501/Trkol_00000000144
- Yazıcı, H. (2001). *Cumhuriyet Dönemi'nde Arapça, Farsça ön ve son eklerin Türkçe olarak karşılanması* (Kayıt No. 100088). [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yıldız, O. (1999). Dilimizdeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde görülen fonetik değişimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 321-338.
- Zülfikar, H. (1995). Doğu kökenli kelimelerin son hecelerindeki uzun ünlülerin kısalması. *Türk Dili*, 521, 435-448.
- Zülfikar, H. (1996). Doğu kökenli kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin kısalması. *Türk Dili*, (532), 1089-1094.
- Zülfikar, H. (2019). Türkçedeki çokluk ekleri üzerine. *Türk Dili*, CXVI (809) Mayıs, 56-63.

Extended Summary

Language is a dynamic entity that continually evolves through cultural and geographical interactions. Throughout history, the profound contact between different civilizations has paved the way for multidimensional linguistic exchanges, ranging from simple lexical borrowing to complex morphological integration. A striking example of this phenomenon is the historical relationship between Turkish and Persian. Following the Turks' entry into the Islamic civilization, a massive sphere of interaction emerged, reaching its peak during the Seljuk and Ottoman periods. Persian, serving as the prestige language of art, literature, and statecraft, heavily influenced Turkish. However, this interaction involved the deep integration of Persian grammatical elements into the Turkish morphological system, rather than mere passive lexical borrowing.

Typologically, Turkish belongs to the Ural-Altaic language family and is an agglutinative language utilizing only suffixes for derivation and inflection, completely lacking a prefix system. Conversely, Persian is a fusional language belonging to the Indo-European family, possessing both prefixal and suffixal mechanisms. Despite this stark structural contrast, Turkish borrowed numerous Persian prefixes (such as *bî-*, *nâ-*, *ber-*) and suffixes (such as *-kâr*, *-dâr*, *-hâne*, *-zâr*). The core problem addressed in this study is how these foreign morphological units were actively *Turkified* through a complex morpho-semantic mechanism to fit the recipient language's architecture. The conceptual framework of this research is strictly grounded in *language contact*, *grammaticalization*, and *semantic shift* (meaning transformation through narrowing, broadening, or differentiation).

This research adopts a qualitative approach, utilizing the document analysis method to thoroughly examine the morphological and semantic journey of Persian-origin affixes in Turkish. The dataset was established by systematically scanning foundational lexicographical works, etymological dictionaries, and academic philological literature concerning the linguistic interaction between Turkish and Persian. Primary reference materials utilized in this study include the comprehensive Turkish Dictionary published by the Turkish Language Association (TDK) and İlhan Ayverdi's *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. The collected data regarding Persian prefixes, suffixes, and grammaticalized words were analyzed descriptively to reveal

their phonological adaptations, hybridization capacities, and semantic transformations within the Turkish language.

The morphological integration of Persian affixes into Turkish demonstrates a highly productive assimilation process. Rather than remaining isolated foreign elements, these affixes underwent rigorous structural adaptations to comply with strict Turkish phonological rules. A primary adaptation is vowel shortening; since native Turkish words lack long vowels, Persian elements containing long vowels (*â, û, î*) were systematically shortened (e.g., the Persian suffix *-kâr* becoming the short *-kar* in Turkish). Furthermore, these affixes became subject to Turkish consonant assimilation rules, which is evident in the transformation of the Persian suffix *-dâr* into *-tar* following unvoiced consonants (e.g., *minnet-dâr* > *minnettar*). The diminutive suffix *+çe* even submitted to palatal vowel harmony in certain instances, yielding variants like *+ça* (e.g., *parça, paça*).

A defining characteristic of this morphological journey is the formation of hybrid compound structures. The productivity of Persian affixes in Turkish is heavily evidenced by their attachment to roots of Turkish, Arabic, and Western origins. Combining the native Turkish root *bayrak* (flag) with the Persian suffix *-dâr* to form *bayraktar*, or the Italian loanword *banker* with the Persian *-zede* to form *bankerzede*, illustrates that these affixes transcended their *borrowed* status to function as universal derivational tools within Turkish. Additionally, the process of grammaticalization is starkly visible in Persian nouns like *hâne* (house) and *nâme* (letter/book). In Turkish, *hâne* suffered phonetic erosion (losing its initial consonant and preceding vowel, such as *postahane* > *postane*) and lost its independent lexical status entirely, transforming into a highly functional place-making suffix.

Beyond structural adaptations, Persian-origin affixes underwent profound semantic transformations in Turkish, heavily influenced by the conceptual and cultural needs of the recipient language. This semantic journey manifests clearly in three main categories.

Meaning Narrowing (Semantic Specialization): Certain borrowed elements lost their broad meanings and assumed highly specific functions in Turkish. The Persian word *hâne*, meaning *house* or *dwelling* generally, narrowed significantly in Turkish to exclusively denote institutional, commercial,

or public spaces (e.g., *hastane* [hospital], *dershane* [classroom], *eczane* [pharmacy]), largely losing its residential connotation. Similarly, *zâde*, meaning *born* or *child* in a general genealogical sense, specialized in Turkish to strictly indicate noble birth or high social status (e.g., *beyzade*, *paşazade*).

Meaning Broadening: Conversely, some affixes expanded beyond their original Persian semantic boundaries to cover more abstract concepts. The suffix *-dâr*, which physically denotes *holding or possessing* in Persian, broadened in Turkish to express abstract belonging, devotion, and profession (*taraftar* [supporter], *dindar* [pious]). The suffix *-perver* expanded from *nursing/feeding* to the abstract concept of *loving/protecting* (*vatanperver* [patriot]). Furthermore, *-istân* lost its temporal function (unlike Persian *zemistân* [winter time]) but vastly broadened its spatial application to become a standard, highly productive suffix for country names, even attaching to Western ethnonyms (*Yunanistan*, *Hırvatistan*).

Meaning Differentiation (Semantic Shift): In several instances, Persian affixes acquired entirely new meanings in Turkish that do not exist in the source language. The Persian word *nâme*, meaning *letter or book*, shifted in Turkish to specifically denote official documents or legal papers (*beyanname* [declaration], *şartname* [specification]). Another cultural semantic shift is observed in *devlethane*, which literally means *palace* in Persian but functions as a polite, honorific term for *your house* in Turkish daily speech.

The interaction between Turkish and Persian completely transcends basic lexical borrowing. Persian prefixes, suffixes, and grammaticalized words have left a permanent imprint on the morphological and semantic architecture of Turkish. These elements were actively *Turkified* by being subjected to Turkish phonetic rules, combined with diverse roots to form hybrid structures, and semantically re-engineered through narrowing, broadening, and differentiation. Serving as highly productive derivational mechanisms, Persian-origin affixes continue to greatly enrich the vocabulary, conceptual depth, and expressive capacity of the Turkish language.